

MELVILLE ROMANINDA SPİNOZACI İZLEKLER

PIERRE VE BARTLEBY

Spinozian Themes in Melville's Fiction

Pierre and Bartleby

Özgür Şahin*

Özet

Bu yazı Herman Melville ve Baruch Spinoza arasındaki ortak felsefi yaklaşımları göstermeyi amaçlamaktadır. Melville'in felsefeyle olan ilişkisini açık bir şekilde görebileceğimiz "Pierre ya da Belirsizlikler" adlı romanı ile, "Kâtip Bartleby" adlı kısa öyküsü, bu amaç doğrultusunda üzerinde durulacak olan iki temel metindir. Tanrı-Töz kavrayışı ve panteizm, nedensellik ilkesine dayanan doğanın ortak düzeni ve bu doğal düzen içinde özgür iradenin reddi meseleleri, Spinoza felsefesinin olduğu kadar, Melville romanının da ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu ortaklıklar, on dokuzuncu yüzyıldaki Spinoza etkisi göz önünde bulundurularak tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Herman Melville, nedensellik ilkesi, özgür irade, panteizm

Abstract

This study aims to indicate common philosophical approaches between Herman Melville and Baruch Spinoza. Melville's novel called "Pierre or the Ambiguities" and his short story "Bartleby the Scrivener" which are the most obvious readings to see Melville's outlook about philosophy, so these are texts which will be focused on. God-Substance comprehension and panteism, common order of nature based on principle of causality and rejection of free-will in this order, all this matters are bottom lines for as Melville's fiction as Spinoza's philosophy. These common lines will be discussed considering the Spinoza influence on the nineteenth century.

Keywords: Herman Melville, principle of causality, free-will, panteism

ViraVerita E-Dergi, Sayı 4, s.72-90 (ISSN: 2149-3081)

ViraVerita E-Journal, Issue 4, p. 72-90 (ISSN: 2149-3081)

---

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, lisans öğrencisi.

***

Giriş

Spinoza felsefesinin etkilerini güçlü bir şekilde hissedebileceğimiz alanların başında edebiyat gelmektedir. Hiç şüphe yok ki bu durumda onun bir duygu filozofu olmasının payı büyüktür, öyle ki duygulara yönelik felsefesiyle Spinoza, birçok yazarın üzerinde güçlü etkiler bırakabilmiştir. Edebiyat ve felsefe ikilisi üzerine düşünmekse, birbirleri üzerindeki güçlü etkilerinden kaynaklanan bir kolaylığın yanı sıra, kesişim kümelerini doğru okuyabilmek için iki alana yeteri kadar hâkim olabilme zorluğunu da beraberinde getirir. O halde edebiyat ve felsefenin duvarları oldukça yüksek labirentlerine girme konusunda gösterdiği büyük cesaret ve dolayısıyla bu yazının ortaya çıkmasında oynadığı büyük rolle alanındaki önemli incelemelerden biri olan, Cemal Bali Akal'ın *Özgürlüğün Geleceği Yoktur* adlı çalışmasını başlarken anmakta fayda var. Söz konusu kitap, Baruch Spinoza ve Herman Melville arasındaki ilişkiye çektiği dikkatle, Türkiyeli okuru konu üzerine düşünmeye sevk etmiştir (Akal, 2011, ss. 143-144). Spinoza felsefesinin atardamarları olan, özgür iradenin reddi, nedensellik ilkesi ve her şeyin ondan kaynaklandığı Tanrı-Doğa kavrayışı konularıyla, Melville'in sanatı ve düşünceleri görmezden gelinemeyecek ölçüde etkileyici bir uyum içindedir. Bu çalışma, Melville'den belli belirsiz bir Spinoza çıkarmak ya da onu büyük bir Spinozacı ilan etmekten uzaktır. Yazının amacı ikilinin arasındaki uyumu doğuran ortak kavramları ve ortak bakış açılarını Melville'in iki önemli eserini (*Pierre ya da Belirsizlikler* ve *Kâtip Bartleby*) merkeze alarak incelemek ve bu ortaklıkları su yüzüne çıkararak yeni düşüncelere yol açması adına konunun tartışma zeminini zenginleştirmektir. Üstelik böyle bir amaç, Spinozacı epistemolojideki "ikinci tür bilgi" anlayışına da uygun düşmektedir. Spinoza, varlıklardaki ortaklıklara yönelen ve bu sayede onlar hakkında açık seçik fikirlerle sahip olmamıza yarayan bilgi türüne ikinci tür bilgi adını verir. Ortak mefhumlara yönelik oluşuyla ikinci tür bilgi, insanın köleliğine yol açan bulanık fikirlerden ve bu fikirlerin kaynağı olan birinci tür bilgiden ayrılmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Melville ve Spinoza'nın tek anlamlılık üzerine inşa edilen ve bir çeşit panteizme uzanan teolojik bakış açıları incelenecektir. İkinci

bölümde, Melville romanının yapısını oluşturan belirsizlik kavramı ve bu kavramın kaynaklandığı nedensellik ilkesi ortaklığı, üçüncü bölümde ise özgür iradenin reddi ve bu çerçevede Bartleby ve Spinoza felsefesi arasındaki bağlantılar üzerinde durulacaktır.

Din-Felsefe Paralelliği ve Panteizm

Özgür irade ve kader, iyilik ve kötülük, nedensellik ve sonsuzluk gibi kavramlarla iç içe geçmiş bir şekilde, mucizeler, peygamberlerin kutsallığı, Tanrı'nın varoluşu gibi dinsel meseleler de iki yazarın metinlerinde geliştirdikleri tartışmalara eşlik etmektedir. Spinoza erken yaşta dine aykırı bulunan görüşleri nedeniyle ait olduğu Musevi cemaatinden kovulmuş, düşüncelerine sert bir karşı çıkışla birlikte eserlerinin yayımlanması ve okunması, kovulduğu Musevi cemaati tarafından yasaklanmıştır. Şüphesiz, yazarın teolojik incelemelerine kaynaklık eden fikirlerinin gelişiminde bu olayın büyük bir payı olmuştur. Yetiştirdiği dini çevre ve bu çevreden aldığı eğitiminin baskın oluşunun da etkisiyle düşünürün ilerleyen yıllarda gelişip son haline kavuşacak olan felsefesinde dinin oynadığı merkezi rol yadsınamaz. Bununla birlikte, birçok Spinoza yorumcusunun yazarın dini görüşleri hakkında fikir ayrılığına düştüğünü de belirtmek gerekiyor ki, daha sonra açıklayacağım gibi, Spinoza'ya ilişkin bu karışıklıktan Melville'in de etkilendiğini söylemek mümkün. Neticede düşünürün 1670 yılında anonim olarak yayımlanan *Teolojik-Politik İnceleme* adlı çalışmasını, Alber Nahum'un belirttiği gibi bir kutsal kitap tefsiri olarak okumak mümkündür (Nahum, 2009, s. 75). Melville'e kıyasla, Spinoza'da din ve dinle ilgili tartışmalara ilişkin fikirlerin tarihsel süreç içindeki gelişiminin daha belirli ve açık seçik olduğu bir gerçektir; zira söz konusu olan, eğitimini yarıda bırakıp erken yaşta çalışmak zorunda kalmış ve hayatının büyük bir bölümünü çeşitli maceralara atılarak geçirmiş bir yazar olduğunda, bu fikirselle süreci benzer bir açıklıkla okumak hayli zorlaşmaktadır.

Melville, daha sonra Spinoza'nın *Ethica* adlı eserini İngilizce'ye çevirecek olan George Eliot'la aynı tarihte, 1819 yılında doğmuştur. Bu yıl içinde doğan diğer bir yazar ise şiirlerinde Spinozacı esintiler taşıyan Walt Whitman'dır (Akal, 2011, s. 54). Hem

Spinoza okumasının on dokuzuncu yüzyıldaki niteliğini, hem de bu okumanın dönemin ünlü düşünürleri üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından, 1819 yılının Spinoza'dan bir şekilde etkilenmiş olan üç önemli ismin doğuşuna tanıklık etmesi, bu yazının amacı ve konusu açısından oldukça önemlidir. Keza Spinoza'nın panteist yorumunun bu yüzyılın düşünce dünyasına hâkim olduğu göz önüne alındığında (Macherey, 1998, s. 125), yukarıda bahsettiğim din ve felsefenin paralelliği ile bu yüzyılda ürün vermiş düşünürlerin Spinoza'ya olan ilgisi arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılacağını düşünmekteyim.

Kendi metinlerini dışarıda bırakacak olursak, Melville'in din ile ilişkisine dair söyleyebileceğimiz şeyler, felsefeyle ilişkisine dair söyleyebileceklerimiz kadar azdır. Bunda eğitimini yarıda bırakmış olmasının ve bu nedenle Avrupa dillerine yabancı oluşunun payı büyüktür. Fakat kendisi hakkında Moby Dick'te söylediği gibi, balina gemileri onun için Yale ve Harvard üniversiteleri olmuştur (Melville, 2013, s. 165). Tüm bunların yanında yazarın içinde büyüdüğü ailenin köklü bir dini gelenekten beslendiğini söylemek ve Melville'in metinlerinde simgesel bir teknikte incelediği teolojinin ilk etkilerini aynı ailedeki çocukluk yaşamına bağlamak mümkün. Büyük büyük dedesi, İskoçya'da elli yıl boyunca din adamı olarak görev almıştır. Amerikan Devrimi'nde aktif olarak görev alan büyük babası Thomas Melvill ise (Herman Melville soyadına –e harfini sonradan eklemiştir) Princeton Üniversitesi'nde İlahiyat eğitimi görmüştür. Babasına gelince, genç yaşlarda Ünitaryen Brattle Square Kilisesi'ne katılan Alan Melvill, ticaretle uğraşmaya başladığı ve Maria Gansevoort'la evlendiği sonraki dönemlerinde ticari kaygılarından ötürü Hollanda Reform Kilisesi'ne geçmiştir. Böylece Calvinist öğretilerin içinde yetişen Melville, bu geleneğin kadercilik, insanın doğal kötülüğü ve Tanrı'nın hâkimiyeti karşısında insanın güçsüzlüğüne ilişkin düşünceleriyle erken yaşta tanışma fırsatı bulmuştur (Elliott, 2005, s. 175). Daha sonraki yıllarda babasının iflas etmesiyle birlikte Melville eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalacak ve birbirinden farklı işlerde çalıştıktan sonra balina avcılığı işinde karar kılacaktır. Yazarın geri kalan hayatında ve özellikle ilk eserleri olan *Typee* (1846) ve *Omoo* (1847)'da, geçirdiği uzun deniz yolculuklarının etkisi güçlü bir şekilde hissedilir. Ve tabii en ünlü eseri olan *Moby Dick*'te de.

Pierre ya da Belirsizlikler, yazarın etkilendiği panteizm anlayışının Spinoza'nınkiyle paralelliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Öyle ki hem Melville hem de Spinoza'nın teolojik kavrayışları, düalizm ve analogiyi dışarıda bırakan bir tek anlamlılık üzerine inşa edilmiştir. Yukarıda adı geçen roman, klasik bir orta sınıf hikâyesi olarak başlar. Glendining soyunun varisi Pierre, annesiyle birlikte merhum babasından kalan köy evinde mutlu bir yaşam sürmektedir. Kendisi gibi soylu bir aileden gelen Lucy ile çok yakında evlenmek üzere nişanlıdır. Konusunun yer yer göze batan klasikliğinden ve abartılı anlatımından ilerleyen bölümlerde de ödün vermeyen roman, köyde yaşayan iplikçi bir genç kadının -Isabell- Pierre'in kız kardeşi olduğunu iddia etmesiyle çok geçmeden keyifli bir orta sınıf hikayesinden, korkulu bir kabusu dönüşür. Pierre babasının soyuna leke düşürmemek için bir kız kardeşi olduğunu herkesten saklamakla beraber, ona karşı duyduğu vicdani sorumluluktan ötürü Isabell ile sahte bir evlilik yaparak bu işten sıyrılmaya çalışır. Annesi tarafından reddedilen ve aile mirasına ilişkin tüm haklarından men edilen Pierre, nişanlısı Lucy'yi büyük bir kedere sürükleyerek Isabell ile onları zor şartlar altında bir yaşamın beklediği şehre taşınır. Elinden gelen tek şey roman yazmaktır ve bu işten para kazanmayı kafasına koymuştur. Fakat olayların hiç beklemediği boyutlara ulaşmasıyla Pierre, sonunda kendisi, Isabell ve nişanlısı Lucy ile beraber dört kişinin ölümüne yol açacaktır. Melville'in bütün romanlarında olduğu gibi bu romanı da çok katmanlılığı ve simgeselliğiyle dikkat çeker. Nitekim romanın konusunu oluşturan klasik hikâye, katmanlardan yalnızca biridir. Fakat dikkat edildiği takdirde, yüzeyle yer alan bu katmanın oldukça ötesine geçen farklı katmanlar ve alt metinler göze çarpacaktır. Gilles Deleuze'ün deyişiyle, "Melville romanında her şey Londra'da geçen Dickens'a ait bir İngiliz romanında olduğu gibi başlar. Ama her defasında öyle tuhaf bir şey olur ki, imge bulanıklaşır, üstüne temel bir belirsizlik çöker, biçim alması engellenir, ama aynı zamanda özne bozulur, yolundan sapar" (Deleuze, 2013a, s. 97). Bu katmanlı yapının en üstünde ya *Moby Dick*'teki gibi bir balina avcılığı hikâyesi, ya ilk kitapları olan *Type* ve *Omo*'da olduğu gibi bir adanın yamyam yerlileri arasında geçen heyecanlı macera romanları, ya *Bartleby*'de karşımıza çıkan bir pasif direniş öyküsü ya da *Billy Budd*'daki gibi genç masum bir denizciyi idama sürükleyen acıklı bir hikâye yer alır. Bu farklı katmanlarda ortak olan şeyse, artık onun için bir araç haline gelmiş olan roman aracılığıyla Melville'in gerçekliğe yaklaşma çabasıdır. Öyle ki Ahmet Seven, *Billy Budd*'a yazdığı önsözde yazarın ilk yıllarda elde etmesine rağmen

çok geçmeden yitirdiği şöhreti, *Moby Dick*'in bir macera romanı olarak algılanmasına bağlar (Melville, 2011, s. 10).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu farklı katmanların neticede tek anlamlı oluşlarıdır. Pierre'in hikâyesinde altta yer alan diğer katmanlara inildikçe aşkın iyiye olan bağlılığı nedeniyle kendi mutluluğunu feda eden ya da ensest arzuların peşinde sürüklendiği için bu tutkunun hâkimiyeti altında kendisine ve çevresindekilere sonunda ölümden başka bir şey getirmeyen genç bir romancının hikâyesini görebiliriz. Doğada aşkın bir iyilik ve kötülüğün reddi ve bu kavramların kişinin kendisine sağladığı yarar-zarar bakımından iyi ve kötü olarak yeniden kavramsallaştırılması, Spinoza'nın *Etika*'sında merkezi roledir. Böyle bir düşünce, bireyin üzerinde yer alan iyilik ve kötülüğe ilişkin normlardan oluşan bir ahlak sistemini dışarıda bırakır, nitekim aşkın bir değerler sistemine göre hayatını sürdürmek, bireye hiçbir fayda sağlamayacaktır Spinoza'ya göre. Bu açıdan bakıldığında, hissettiği ahlâki sorumluluk yüzünden bir yandan soyuna leke düşürmemek için uğraşırken, diğer yandan babasının günahını temizlemeye çalışan Pierre, hikâyenin sonunda kendisiyle beraber çevresindeki herkesi ölüme sürüklemesiyle, Spinozacı felsefeyi doğrular niteliktedir. Romanın biricik anlamından doğan bir diğer katman olarak görebileceğimiz, enseste yönelik güçlü tutkuların etkisi altında Pierre'in, kendi sonunu hazırladığına dair bir okuma da, tutkuların boyunduruğu altından anlama yetisi ve aklın gücüyle kurtulmayı amaçlayan Spinozacı öğretilerle örtüşmektedir.

Melville romanının tek anlamlılığına ilişkin bir yorum da Deleuze'e aittir:

Ahab, balınayı taklit etmez, Moby Dick olur, artık Moby Dick'ten ayırt edilemeyeceği yakınlık bölgesine geçer ve ona vururken kendisine vurur. Moby Dick, onunla birbirine karıştığı "çok yakındaki bir bordadır." [...] Pierre, babasını taklit etmez, ama artık üvey kız kardeşi Isabell'den ayırt edilemeyeceği yakınlık bölgesine varır ve kadın olur. Nevroz, babayla daha iyi özdeşleşmek için anneyle yaşanan bir ensestin ağlarında çırpınırken, psikoz kız kardeşle yaşanan bir ensesti, bir oluşu, erkekle kadının serbestçe özdeşleşmesini açığa çıkarır (Deleuze, 2013a, s. 99).

Spinoza'nın Tanrı denilince anladığı töz biricik olduğu gibi, onun ezeli ve ebedi özünü ifade eden sonsuz sayıda sığata sahiptir. Düşünce ve uzam, Tanrı'nın bu sonsuz sıfatlarından yalnızca ikisidir. Düşünen ve yer kaplayan bir varlık olarak insansa, Tanrı'nın sahip olduğu sonsuz sayıda sıfattan yalnızca bu iki sıfatı bilebilir. Ayrıca töz, kendi kendine var olma ayrıcalığına sahip tek şey olması bakımından, sıfat, öz ve kiplerden ayrılmaktadır. Neticede kendini ifade eden bir töz, ifade edilen öz ve ifadenin kendisi olan sıfattan söz edebiliriz. Deleuze'e göre bu üçlü ayrımı yapmadan, Spinoza'nın töz anlayışını kavramak olanaksızdır (Deleuze, 2013, s. 229).

Buradan hareketle, Spinoza'nın varlık anlayışının, farklı kipler altında olsa da, tek anlamlı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. "Biçimsel olarak ayrıık olan bütün sıfatlar, anlama yetisine, ontolojik olarak tek olan bir tözle ilişkilendirilmiştir" (Deleuze, 2013b s. 67). Kendini ilk olarak ontolojide belli eden bu tek anlamlılık, Spinoza'yı tanrısal adların tek anlamlılığına götürdüğü gibi felsefesinin Melville'e uzanan panteist boyutunun da çıkış noktasıdır. Öyle ki Spinoza'nın Tanrı'nın iradesi ya da kararı dediğimiz şeyin, Tanrı'nın anlama yetisi dediğimiz şeyle aynı olduğuna ilişkin görüşü varlıktaki bu tek anlamlılığın bir uzantısıdır. Spinoza buradan hareketle, Tanrı'nın karşı çıktıklarının ya da istediklerinin sonsuz bir zorunluluk içerdiğini belirtmekle beraber, yasak meyve anlatısındaki çelişkiye dikkat çekmektedir. Spinoza'ya göre eğer Tanrı Adem'den meyveyi yemesini istemeseydi ve bu karşı çıkışa rağmen Adem meyveyi yeseydi bu bir çelişkiyi devreye sokmuş olurdu. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi, Tanrı'nın iradesi, onun sonsuz ve zorunlu anlama yetisiyle aynı şeydir ve onun istekleri bizzat doğadaki zorunluluklardır (Spinoza, 2012, s. 100). Sonuç olarak, kaynaklandığı töz kavramsallaştırmasından ötürü Spinoza'yı tanrısal adların tek anlamlılığına götüren panteist damar, Melville romanına kadar uzanmaktadır. Öyle ki ilerleyen bölümlerde kanıtlarına değineceğimiz gibi, birçok filozofu okuduğu gibi Spinoza'yı da okuyan Melville'in, böyle bir etkiye maruz kaldığını söylemekte bir sakınca yoktur. Nitekim Melville, dostu Hartwone'a yazdığı bir mektupta, panteizm anlayışının kaynaklandığı töz kavrayışına ilişkin ilk ipuçlarını vermektedir bize:

Şimdi hissettiğim şeyi yazamam fakat o zaman panteistik hissetmişim- kalp atışlarının kaburgalarımda, benimkilerin seninkilerde ve her ikimizinkilerin Tanrı'da olduğu vakit.

Nereden geliyorsun Hawthorne? Ne hakla benim yaşam kadehimden içiyorsun? Ona dudaklarımı koyduğumda- bak, onlar senin, benim değil. Kutsal'ın, akşam yemeğindeki ekmeğin gibi bölündüğünü hissediyorum, ve işte parçaları biziz. Ve hissetmenin sonsuz birliği işte bu yüzden (Melville, 1993, s. 212).¹

Roman Sanatının Dolaysızlığı ve Nedensellik İlkesi

Melville'in felsefi görüşü ilk olarak yazarın roman sanatına bakışında kendini belli eder. Romanı bir araç olarak kullanan yazar, onun geleneksel kalıplarını varlığın gerçeklerine yaklaşmak uğruna feda eder. Bu feda ediliş kaçınılmazdır, çünkü varlık sürekli bir akış halindeyken onu kalıba sığdırmaya ya da tüm belirsizliklerini görmezden gelerek onu belirli kılmaya çalışan ölçü ve sınırlandırma, romanı gerçeklikten uzaklaştırmaktadır Melville'e göre. Bu nedenle hayatın belirsizlikleri ve sürekli akışıyla uyumlu olacak bir şekilde, sanatsal kusursuzluğun peşinde koşmayan esnek bir anlatım biçimi benimsemiştir. Roman ya da diğer edebi türlerden herhangi biri üzerine ayrı bir çalışmaya sahip olmayan yazar, romana ve edebiyata ilişkin görüşlerini romanları içinde -onlara sık sık müdahale ederek- vermeye çalışır. Benimsediği esnek dil, Melville'e bu olanağı sağlar. Bu doğrultuda yazar romanlarında akışı birçok yerde bölerek hikâyenin gidişatı üzerine fikirlerini verir ve hatta bazı bölümlerde kahramanlarının fikirlerine dair bilgisizliğine dikkat çeker (Melville, 2006, s. 220). Genç bir romancı olan kahramanı Pierre'in hikâyesinde Melville'in, kahramanı hakkındaki düşüncelerle kahramanın kendi düşünceleri arasındaki ayrımın altını çizecek kadar ileri gittiğini görürüz (Melville, 2006 s. 225). Aynı romanda yazar, olayların zamansal dizilişlerine ilişkin birbiriyle çelişen roman yazma tekniklerinden hiçbirini benimsemediğini, yalnızca kafasına estiği gibi yazdığını belirtir (Melville, 2006, s. 323). Bir başka bölümde ise Melville, roman anlayışının aşkın bir anlatıcıyı merkeze almadığını şu satırlarla ifade etmektedir: "Ama biz burada Pierre'in düşüncelerine bir perde çekeceğiz. İnsan ruhundaki bazı savaşimler betimlenemez, bazı acılar anlatılamaz. Bırakalım olayların belirsiz akışı, kendi belirsizliklerini açıklasın" (Melville, 2006, s. 242). Elbette Melville'in roman sanatının sınıflandırılması bu yazının konusu

değil. Üstelik benimsediği roman stili farklı eleştirmenler tarafından farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Tüm bunlar nedeniyle, Melville romanının sınıflandırılmasına ilişkin - bu konudaki tartışmalara girmeden- başka bir yazardan ödünç alacağım bir ifadeyi kullanmakla yetineceğim. Eylem Canaslan, Spinoza'nın *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* adlı çalışmasının Türkçe çevirisine yazdığı önsözde, Spinoza'nın bu çalışmasına hakim olan üslubu edebi açıdan yorumlar. Aynı metinde Spinoza felsefesini "dolaysız içkinlik ve doğallık" ifadesiyle nitelendirmektedir (Canaslan, 2015, s. 68). Melville'in roman tekniğini bu şekilde nitelendirmenin yerinde bir değerlendirme olacağını düşünmekteyim. Zira Melville romanı, gerçeğe yaklaşma çabası ve yapay bir kurgudan uzak oluşuyla içkinlik ve doğallık, aşkın bir anlatıcıyı merkeze almıyor oluşuyla dolaysızdır.

Melville romanında, onu Spinoza ile ilişkilendirebileceğimiz en önemli kavram, "belirsizlik" kavramıdır. Yazarın roman sanatına ilişkin görüşlerini romanları içinde verdiğini daha önce belirtmiştik. Roman yazmaya çalışan genç kahramanı Pierre'in hikayesinde, yine bu konuya ayırdığı bölümlerden birinde Melville, belirsizlik kavramının kendisi için taşıdığı büyük öneme şöyle değinir:

Tüm gençler gibi onun da romanlardan öğrendiği dersler vardı. Kendi yaşındaki birçok kişiden daha fazla roman okumuştur. Ancak romanlar hayatın sonsuza kadar hiçbir sisteme bağlanamayacak öğelerini sahte ve ters bir gayretle bir sisteme bağlıyor, küstah beceriksiz müdahalelerle hayatın karmaşık ağının ipekten ince ipliklerini çözüp açmaya çalışıyordu. Romanların çaresiz zavallılığını iyice anlamıştı. Pierre, insan yaşamının herkesin adına Tanrı dediği tek bir kaynaktan geldiğini ve Tanrı'nın mutlak anlaşılabilirlik niteliğini paylaştığını görüyordu. Sıradan bir sürü romanda binbir güçlükten düzenlenen karışık ve gizemli olaylar en sonunda rahat bir çözüme kavuşurken ve bir sürü sıradan tiyatro oyununda da aynı şey yapılırsa; insan zihninin yarattığı daha derin eserler, yaşama ilişkin bilinebilen her şeyi göstermeyi amaçladıkları için, tasarladıkları karmaşık durumları hiçbir zaman çözmez, kesin sonuçlara bağlamazlar; bunların sonları, kesilmiş insan organları gibi, tamamlanmadan bırakılmış, beklenmeyen, hayal kırıklığı uyandıran sonlardır; birden bire biter, zamanla kaderin sonsuz gelgitleri arasına karışırlar (Melville, 2006, s. 195).

Bu kavramın oynadığı merkezi rolü, yalnızca Pierre'in hikâyesine ismini vermiş olsa da, Melville'in bütün eserlerinde görmek mümkündür. Geçmiş ve geleceği hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeyen Bartleby'nin, Kaptan Ahab'ın kör tutkularının hedefinde dipsiz okyanuslarda bata çıka yüzen Moby Dick'in, İnsan Hakları adlı gemiden tayin edildiği savaş gemisinde çok geçmeden idam edilen masum Billy'nin hikâyelerinde de gerçeğe yaklaşma çabasıyla kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir bu belirsizlik. Peki, yazarın yukarıda söylediği gibi, yaşamın kendisiyle uyum içinde olmanın getirdiği bir sonuç olarak ortaya çıkan bu belirsizlik nereden kaynaklanmaktadır? Onu yaratan yaşamın hangi özelliğidir? Bu konudaki düşüncelerine dair dikkatli okuyucularına yeteri kadar ipucu verir Melville:

En güçlü, en ateşli duyguların hangi ince etkenlerden doğduklarını, tam olarak hangi aşamadan geçtiklerini, çözümlene yöntemiyle anlamak olanaksız gibidir. Bulutu görür, şimşegi hissederiz; ama o bulut nasıl elektrikle yüklendi, bu şimşek nasıl böyle sersemletici olabiliyor, meteorolojinin bize bu konularda eleştirel bir açıklama yapmaya kalkışması boşunadır... İnsan yüreğinin her hareketi de böyledir, bu yanaklar neden soylu bir heyecan ve gayretle yanar tutuşur, şu dudaklar neden istihza ile kıvrılır, bunlar tam olarak hemen o sırada göze çarpan bir nedene bağlanamaz; *görünürdeki neden, nedenler zincirinde bir halkadır, o kadar*. İnsanın bu tür hareketleri, birbirine dayanan uzun bir nedenler dizisinden kaynaklanır ve dizinin ileri noktalarındaki nedenler, ortalarda bir yerlerde başlayarak havaya uçup gözden kaybolur giderler (Melville, 2006, s.107).²

Görüldüğü gibi, sonsuz nedenler zinciriyle örülmüş doğal düzenin ve bu düzene bağlı insan davranışlarının eksiksiz bilgisine ulaşmak, nedensellik ilkesi uyarınca imkânsızdır Melville'e göre. Bu yaklaşım Spinoza'nın doğa kavrayışının mühim bir yorumu olarak ele alınabilir.

Ethica'da belirsizlik kavramı ilk olarak süreye ilişkin bir açıklamada çıkar karşımıza. Spinoza'ya göre süre, varolmanın belirsiz şekilde devam edişidir (Spinoza, 2014, II, Açıklama V). Belirsizdir çünkü süre, varolan şeyin kendi doğası tarafından değil, onu varolmaya ve eylemde bulunmaya zorlayan dışsal nedenler dizisi tarafından belirlenmektedir. Ve belirli yasalar uyarınca birbirine zincirlenmiş olan bu nedenler dizisi Spinoza'nın "doğanın ortak düzeni" adını verdiği şeyi oluşturur:

Bedenimizi varolmaya ve eylemde bulunmaya zorlayan nedenler, kendileri de başka nedenler tarafından şu ya da bu şekilde varolmaya ve eylemde bulunmaya zorunlu nedenlerdir ki, bu başka nedenler de başka nedenler tarafından aynı şekilde belirlenmiştir ve bu böyle sonsuzca devam eder. Bu yüzden bizim bedenimizin varoluş süresi doğanın ortak düzenine ve varlıkların yasasına bağlıdır. Ama varlıkların ne olduğuna dair tam bilgi ancak Tanrı'da bulunur (Spinoza, 2014, II, Ö XXX, Kanıtlama).

Ve bu nedensellik ilkesi uyarınca Tanrı, sonsuz sayıda varlığın ortaya çıkmasında her şeyden önce gelen bir ilk nedendir (Spinoza, 2014, I, Ö XXV). Nedensellik ilkesiyle örülü olan bir doğal düzen kavrayışı, bu doğal düzenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan belirsizlik ve neticede doğaya ilişkin tam bilginin ancak Tanrı'da bulunduğu tezi, göstermeye çalıştığım gibi bu kavramlar Melville ve Spinoza'da ortak şekilde kavranmaktadır. Ve bu ortaklığı başka birçok ortaklık zorunlu olarak takip eder.

Özgür İradenin Reddi ve Bartleby'nin Felsefesi

Yukarıda bahsettiğim tüm bu ortak kavram ve yaklaşımlar, onsuз hiçbir anlam ifade etmeyecek olan önemli bir ortaklığı da zorunlu kılar; özgür iradenin reddini. Hem doğanın nedensellik ağıyla örülü yapısının kabulü hem de panteizme dayanan bir tek anlamlılık fikri, özgür iradeyi net bir şekilde dışlamaktadır. Zira iradeye özgür demek, kendi kendisinin nedeni oluşuyla onu doğadaki nedensellik ağından azade kılmak anlamına gelecektir. Melville'in nedensellik ve özgür irade arasındaki ilişkiyi bilardo topu örneğiyle ustaca betimlediği şu cümleler, yazarın bu konuya ilişkin tavrını açıkça ortaya koymasından oldukça önemlidir:

Girdaba yakalanan bir kimse azgın sulara dönüp durmaktan kurtulamaz. *Birbirlerine iyice değecek biçimde sıralanmış upuzun bir dizi bilardo topuna bir uçtan vurun, tüm öteki toplar yerlerinden kımıldamazken, en sondaki ileri fırlayacaktır; oysa ona dokunan olmamıştır.* İşte bunun gibi Kader de, uzayıp giden insan kuşakları ya da düşünce akımları içinden geçip gelerek, darbeyi o sırada hayatta bulunan kişiye indirir. Bu kişi uyuşukluk içinde, yediği darbenin etkisini kabullenemez, çünkü darbeyi

hissetmemiştir ve gerçekten de ortada ona vurulmuş bir darbe yoktur. Ancak o gün Pierre, Kader ve Özgür İrade konularında düşünmüyor; Kader ile Özgür İrade kendi aralarında Pierre'in geleceği konusunda tartışıyorlardı ve tartışmada üstün çıkan Kader oldu (Melville, 2006, s. 243).

Bu satırlarla uyumlu bir şekilde Melville, karakterlerinin seçim ve yönelimlerini onların özgür iradelerine bağlayıp hikâyenin gidişatı doğrultusunda ileriye doğru sabit bir akış yerine, kahramanı önemli bir kararı almaya iten nedenleri araştırmak ve bu yolla onu anlamak için sık sık geriye döner. Bu, yukarıda bahsettiğimiz doğalcı üslubun sonuçları arasında sayılabilir. Üstelik yazar bu geriye dönüş çabasının boşuna olduğunu belirtmekten de geri durmamaktadır; insanın herhangi bir duygudan etkilenişinin asla tam olarak anlaşılamayacağına ilişkin yukarıda alıntılıdığım paragrafta söylediklerine sadık kaldığının bir göstergesidir bu. Pierre üvey bir kız kardeşi olduğunu öğrenip bundan çok güçlü bir şekilde etkilendiğinde yazar yine alışıldık müdahalelerinden birini yapar ve Pierre'nin üzerindeki bu etkiyi, asla tam olarak anlayamayacağımızı, fakat yalnızca seçeceğimiz birkaç yakın nedeni -causa proxima- öğrenmek ve anlamakla yetinebileceğimizi belirtir (Melville, 2006, s. 108).

Spinoza'nın özgür iradeye ilişkin tavrıysa nedensellik ilkesiyle ilişkili oluşu bakımından oldukça nettir: Zihinde mutlak ya da özgür irade diye bir şey yoktur. Zihin yalnızca bir nedene bağlı olarak herhangi bir seçimi yapmaya belirlenir. Bu neden de sonsuz bir nedenler zincirine bağlanmıştır (Spinoza, 2014, II, Ö XLVIII).

Pierre ya da Belirsizlikler romanından anladığımız kadarıyla, Melville, döneminde yürütülen birçok felsefi düşünce ve tartışmaya da aşinadır. Zira birçok bölümde Spinoza, Goethe, Descartes, Hobbes ve Platon'un adı yalnızca geçmekle kalmaz, düşünürlerin bazı kavramları yer yer romana yedirilerek işlenir. Aşağıdaki paragraf, yazarın hem felsefeye olan ilgisini hem de idealist düşünürlere karşı tavrını ortaya koymasından önemlidir. Yazar, terk edilmiş bir kiliseye yerleşmiş ve çene çalan, umutsuz sıska pelikanlar olarak betimlediği başıboş sanatçılardan oluşan bir grup insandan ve felsefi görüşlerinden şöyle bahseder:

Kimi zaman yerleşik görüşlere aykırı düşseler de, zihin yapıları temelde gene de son derece ince ve idealisttir; çünkü para kasalarındaki boşluk, onları Hobbes'un kaba

maddeciliğini reddederek, Berkeley felsefesinin semavi yüceliklerine yönelmektedir. Ellerini bomboş ceplerine soktukça, Descartes'ın vortex'lerinin [boşluklarının] varlığını kabul etmek zorunda kalırlar, öte yandan tavan aralarında (gerçek ve mecazi anlamda) geçirdikleri uzun aylak saatler, midelerinin aylaklığıyla birleşince, durumları onlara Kant'ın yüksek Kategorilerini gereği gibi sindirebilmek için şart olan bütün dikkat yoğunluğunu sağlıyor; özellikle de, bu Alman (alamayan) filozof, onların baştan sona 'havadan' yaşamlarındaki elle tutulur tek somut gerçek olduğu için (Melville, 2006, s. 352).

Bir diğer önemli hususa, Pierre, Bartleby ve Spinoza arasında, Melville'in yarattığı bir filozof-karakterden kaynaklanan ilişkidir. Pierre şehre taşındığı sırada bindiği at arabasında, "Kronometrik ve Horolojik Hususlar" adını taşıyan bir risale bulur. Risalenin yazarı, Plotinus Plinlimmon adında bir filozoftur. Oldukça belirsiz bir figür olan Plinlimmon'un, kahraman Pierre üzerinde bıraktığı etkiyle- Pierre romanın ilerleyen bölümlerinde bu düşünürle karşılaşma fırsatı bulur- kitabın merkezinde yer aldığını söyleyebiliriz. Melville, Pierre'in bulduğu yarım yamalak risaleyi kitabın bir bölümünde okuyucuya sunar. Greenwich saatinin, yerel saatlere olan uyumsuzluğundan ve yerel bölgelerde Greenwich saatini kullanmanın ortaya çıkaracağı yanlışlardan bahseden filozof, buradan hareketle tanrısal ruhu Greenwich saatine benzeterek, insanların gündelik yaşamlarında tanrısal ruha, yani Greenwich saatine göre değil, içinde buldukları yerel saate göre yaşamaları gerektiğinden bahsetmektedir. Hatta düşünür, İsa'nın ruhunu tanrısal ruh olarak kabul ettiğini belirttikten sonra, Greenwich saatine benzettiği bu ruhun, kendi saatini sıradan insanların yerel saatlerinin geçerli olduğu dünyada işletmeye kalkarak, başına bir sürü kötülük açtığını belirtir. Risaleden bir bölüm, düşünürün felsefesinin tıpkı Spinoza felsefesi gibi gündelik hayata yönelik olduğunu göstermesi ve bu yaşamda aşkın ahlak ve iyilik değerlerinin dışlanmasına yönelik oluşuyla dikkat çekicidir:

Kısaca, bu evrensel kronometre ve yerel saat benzetmesi, bize şunları öğretiyor sanki; Yeryüzüne ait (yerel saate göre) işlerde insan, kutsal inançların (Tanrısal Kronometrenin) buyruğunda olmamalı; bir insan genel olarak kendi esenliği uğruna günlük yaşamında sadece içgüdüüne dayanarak birtakım ufak tefek özverilerde bulunabilirse de, hiçbir zaman herhangi bir başkası, ya da bir dava, ya da bir fikir

uğruna [...] kendini feda etmemeli. Zira, kendini onun için [...] feda eden bir şey var mı evrende? Sen temmuzda güneş altında sıcaktan bunalıp bayıldığın zaman, Tanrı'nın güneşi sıcaklığının bir zerresini bile azaltıyor mu? Zaten seni düşünüp azaltmaya kalksa, bu sefer de buğdaylar ve çavdarlar olgunlaşamaz (Melville, 2006, s. 285).

Helen A. Hauser, *American Literature* dergisinde yayımlanan bir makalesinde, Melville'in bu karakterinin Spinoza olduğunu iddia eder (Hauser, 1977). Ayrıca Melville'in Spinoza hakkındaki bilgisinin Pierre Bayle'in *Felsefe Sözlüğü*'nden gelme ihtimalinin yüksek olduğunu belirterek, bu sözlükteki en uzun makale olarak Spinoza bölümünün Melville üzerindeki olası etkilerinden bahsetmektedir. Hauser, filozof-karakterin belirsiz bir figür olarak varlık bulmasını, o dönemde Spinoza'ya ilişkin yorumların birbirinden farklı oluşuna ve Melville'in bundan etkilenme ihtimaline bağlar. Buna örnek olarak, Tanrı anlayışına ilişkin Bayle ve Goethe'nin birbirinden farklı Spinoza yorumlarını gösterir. Unutulmamalıdır ki, birçok konuda Spinoza'yı yanlış anlayan Bayle'in sözlüğü uzunca bir süre Spinoza hakkındaki tek kaynaktı.

Çok katmanlı, simgesel anlatımıyla Melville'in, felsefi göndermelerle bezeli olan romanlarında, birtakım görüşlere ilişkin kurguları ve ayrıntıları tesadüf olarak görmemek gerektiğini düşünmekteyim. Nitekim romanda yer alan, Plinlimmon hayranı ve bir çeşit müridi olan Charlie Millthorpe adlı kahramanın, kitabın bir bölümünde, hocası Plinlimmon ve Spinoza'yı aynı konuşma içinde ve birbirlerine çok yakın bir anlamda anmasını -her ne kadar Hauser'in yukarıda bahsettiğim tezine aynı kesinlikle inanmanın güç olduğunu düşünsem de- Melville'in bilinçli olarak yerleştirilmiş ayrıntılarından biri olarak görmekteyim:

Pierre, Seni gördüğüme Sevindim, aslanım! Dinle bak, gelecek ay Havariler'in Omega Locası üyelerine bir konuşma yapacağım. Büyük üstat Plinlimmon da orada olacak. Son derece güvenilir bir kaynaktan öğrendiğime göre, "Zaman ve mekan gibi temel kategorileri iyice sindirmiş bu genç, ileride bir gün herkesi şaşkırtacak, göreceksiniz" demiş. Biliyor musun, Spinozacıların yazı işleri müdüründen bir teklif aldım, gazetelerinde her hafta bir köşe yazısı yazmamı istiyor, ne kadar az kimsenin Spinozacılığı gerçekten anladığını bilirsin; nihai doğaötesi kavramlar dışında hiçbir şeyi kabul etmiyorlar (Melville, 2006, s. 369).

Plinlimmon'un felsefesi Bartleby'de de çıkacaktır karşımıza. Anlaşılmayan, belirsiz bir karakter olarak Bartleby, çalışmaya başladığı ofiste ilginç tavırlarıyla çok geçmeden bütün dikkatleri üzerine çeker. *Yapmamayı tercih ederim*; bir süre sonra, patronunun ondan yapmasını istediği şeylere yalnızca böyle cevap verir, ağzından başka bir şey çıkmaz, herkes gibi yemek yemez, diğerleriyle konuşmaz, nereden geldiği, geçmişi belli değildir. Aklımıza Plinlimmon'un felsefesini getiren şeyse, Bartleby ile aynı ofiste çalışan diğer iki kâtiptir. Anlatıcı, Hindi ve Kısaç adını verdiği iki çalışanın, günün saatlerine göre değişiklik gösteren ilginç karakterlerinden bahseder: Kısaç şaşmaz bir şekilde sabahları asabi, her işi eline yüzüne bulaştıran bir tavır sergilemesine karşın öğlen sakinleşirken, Hindi'nin sinir nöbetleri de ancak öğleden sonra başlamaktadır. Ofisin patronu bu durumdan memnundur, iki çalışanın farklı saatlerde nöbet geçiriyor olmalarını, aynı saatte nöbet geçiriyor olmalarına yeğler (Melville, 2013, s. 46).

Evrensel saatin aksine, bölgesel saate uyabilen iki karakter olarak Hindi ve Kısaç, Plinlimmon felsefesinin güçlü titreşimlerini üzerlerinde taşırlar. Peki burada, çok geçmeden ölecek olan kahraman Bartleby'yi, kutsal saatin bir uygulayıcısı olarak görmek mümkün müdür? Plinlimmon'un felsefesinden yola çıkarak Bartleby'nin başına gelen kötü şeyleri ve bir cezaevinde ölümlle sonlanan yaşamını, Kutsal Ruh İsa'nın başına gelenlerle ilişkilendirebilir miyiz? Bu önemli bir yorum olarak görülebilir. Önemlidir zira Melville'in iki önemli eseri birbiriyle ilişkilendirildiğinde ortaya çıkmaktadır ve tam da bu nedenle yazarın da böyle bir karşılaştırmanın bilincinde olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi Melville, *Pierre ya da Belirsizlikler* adlı romanı da eleştirmenler tarafından beğenilmeyince, son romanı olan *Billy Budd*'u yazana kadar romana ara vermiş ve bazı dergilerde yayımlamak üzere kısa öykülere yönelmiştir. Bartleby, yazarın yalnızca kısa öyküler yazdığı bu dönemin bir ürünüdür. Yazar, romanlarındaki katmanlı yapıya kısa bir öyküde ulaşmanın güçlüğü, sırtını eski bir romanına dayayarak aşmış olabilir. Ayrıca, yazarın benimsediği felsefi görüşü çalışmalarını birbirleriyle ilişkilendirerek işlediğini söylemek de zorlama bir yorum olmayacaktır. Bu yorumu önemli kılan bir diğer nedense, İsa'nın Spinoza felsefesinde de tanrısal ruhla ilişkilendirilmesi bakımından önemli bir yere sahip olmasıdır. Yazının ilk bölümünde değindiğimiz gibi, bir kutsal kitap tefsiri olarak da okunabilecek olan

Teolojik-Politik İnceleme'de Spinoza, peygamberler hakkında birçok önemli yorum ve açıklama getirmekle birlikte, İsa'yı diğer peygamberlerden farklı ve hatta üstün olarak gördüğünü belirtmektedir. Spinoza'ya göre İsa bir peygamberden çok Tanrı'nın ağzıdır. Ve Tanrı birçok şeyi insanlığa İsa'nın zihni üzerinden açıklamıştır (Spinoza, 2012, s. 102). Her ne kadar konu üzerinde ayrıntılarıyla duramayacak olsak da, *Teolojik-Politik İnceleme*'de İsa'ya tanınan bu üstünlüğü ve bu çerçevede Spinoza'nın din anlayışını incelediği makalesinde Alber Nahum'un, İsa'ya ilişkin bu yorumu Spinoza felsefesiyle birçok farklı açıdan ilişkilendirdiğini belirtmekte yarar vardır (Nahum, 2015). Nitekim hem Plinlimmon'un hem de Spinoza'nın felsefesinde İsa oldukça önemli bir yere sahiptir ve yukarıda bahsettiğim gibi Bartleby, Kutsal Ruh İsa'nın cisimleşmiş hali olarak da okunabilmektedir.

Neticede belirsiz bir kahraman olan Bartleby, bu belirsizliğiyle çevresindekilerin yaşamlarını güçlü bir şekilde etkileyebilmiştir. Bu etkiyle patronu iş yerini değiştirmek zorunda kalır ve işyerinin yeni sahipleri durumdan o kadar rahatsız olurlar ki, Bartleby'nin sorumluluğunu eski patronuna yükleyerek onu polise şikayet edecek kadar ileri giderler. Burada yine Melville'in ayrıntılarından biri devreye girecektir. Bartleby'nin belirsizliğinden yakınan patron, yazımız açısından bir hayli ilgi çekici isimlere sahip olan iki kitap okuduktan sonra, kitapların kendi üzerindeki etkisine dair şu satırları yazar:

Birkaç gün daha geçti; ben de bu arada, vakit buldukça İrade Üzerine Edwards'a, Zorunluluk Hakkında Priestley'ye göz attım. Varolan koşullarda bu kitapları okumak bana iyi geldi doğrusu. Okudukça, yazıcıdan ileri gelen dertlerimin ebediyetten beri benim mukadderattım olduğuna, her şeyi bilen Tanrı'nın, sıradan bir ölümlünün çözmesine imkân olmayan esrarengiz bir amaçla başıma musallat ettiği şeyler olduğuna inanmaya başladım... Nihayet görebildim, hissedebildim; hayatımın önceden saptanmış amacına yaklaşabiliyorum. Hoşnutum. Başka insanların daha büyük roller oynaması gerekebilir, ama benim bu dünyada misyonum, Bartleby, kendi uygun göreceğin sürece kalman için sana bir büro temin etmekten ibaretmiş (Melville, 2013, s. 72).

Bu önemli ayrıntı bizi Melville ve Spinoza arasında, özgür iradenin reddinden zorunlu olarak doğan başka bir ortak anlayışa gönderir; bir nedeni anlayamamaktan doğan iradi yanılısamaya. Hikâyenin devamında, Bartleby'den şikâyetçi olan ve onu anlamayan semt sakinleri soluğu onun eski patronunun yanında alırlar. Anlamadıkları

bir neden, onları sorumlu tutulacak bir irade bulmaya iter; özgür iradeye sahip olduğunu düşünen bir insanın, diğer insanları da kendisi gibi özgür olarak kavrayacağına ilişkin Spinozacı görüşte olduğu gibi. Bartleby'nin iradesi, yapmamaya yönelik tercihinin indirgenmiş ve orada belirsiz bir şekilde sabitlenmiştir. Melville'in *yapmamayı tercih ederim* formülüyle Bartleby, bir deli olarak görülmemekle birlikte asla anlaşılabilen bir insan olmayı aynı anda başarabilmiştir. Bir tercih yapabiliyor olmasıyla delilikten, yapmamayı tercih etmesiyle belirlilikten kurtulmuş bir karakterdir Bartleby. Patronu, onu ve belirsizliklerini, tıpkı kendisine şikâyete gelen komşuları gibi anlamamıştır.

Bu noktada, Bartleby'nin nasıl yorumlanması gerektiğine değinmekte yarar vardır. Birçok okuyucu, Bartleby'i Melville'in yukarıda incelediğimiz önemli eserlerinden kopuk bir okumayla, yalnızca bir pasif direniş öyküsü olarak ele almaktadır. Melville'in eserleri ve felsefesiyle ilişkili olduğu ölçüde, bu elbette değerli bir yorumdur. Fakat daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, bu tarz kopuk bir okumanın, *Moby Dick*'i yalnızca bir macera romanı olarak görmekten pek bir farkı yoktur. Nitekim, Murat Belge'nin Bartleby yorumunu da bu çerçevede değerlendirebiliriz. Belge, Bartleby çevirisine yazdığı önsözde, öykünün sonuna yazar tarafından eklenen nota ilişkin görüşlerinin olumsuz olduğunu belirtir. Bartleby öldükten sonra ortaya çıkan nota, kahramanın ofiste çalışmaya başlamadan önce, ölümlere gelen mektupları sınıflandıran bir büroda çalıştığı yazılmıştır. Belge'ye göre bu not, Melville'in, Bartleby hakkındaki belirsizlikleri gidermek için koyduğu bir nottur ve kahramanın belirsiz kalmasını yeğlediğini belirten Belge, notun öyküyü basitleştirdiği için içine sinmediğini belirtmektedir (Melville, 2013, s. 91). Hâlbuki yukarıda değindiğimiz gibi, belirsizlik kavramına bu kadar önem veren bir yazarın, bu notu öyküsündeki belirsizliği gidermek için koymuş olma ihtimali oldukça düşüktür. Bartleby'nin günümüzde dahi belirsizliğini koruyan bir karakter olduğu göz önüne alınırsa, Melville'nin bu notuyla, Bartleby'nin öldükten sonra bile belirsizliğini koruduğunu göstermek istediği aşikârdır.

Melville, anlaşılmayan nedenlerin özgür iradeye yorulması meselesini, son romanı *Billy Budd*'de de işler. Bunun da bir ayrıntı olmaktan öte, "bir ayrıntı" başlığı altında verilmesi, Melville'de ayrıntıların rolüne ilişkin görüşlerimizi doğrular niteliktedir. Roman kahramanı Billy'nin idam edildikten sonra bedeninde güçlü çarpınmalar

olmuştur ve gemide görevli olan kâtiplerden biri bunu bir direnişe ve güçlü bir iradeye yorar. Fakat asılmada görev alan doktorlardan biri bu iddiaya, kasılmaların adale sistemindeki mekanik kasılmalardan ibaret olduğu yönünde alaycı bir cevapla karşılık verir (Melville, 2011, s. 128).

Kitabın başka bir bölümünde ise, “Ölünün denize bırakıldığı nokta çevresinde kuşların ısrarla dolanışlarının nedeni sadece hayvanca bir açlık güdüsü olduğu halde, tayfanın gözünde bu bir kehanet anlamı kazandı” şeklinde bir ifade yer almaktadır (Melville, 2011, s. 132). Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Tüm bunları dikkate aldığımızda, taşıdığı belirsizlikler ve bu belirsizliklerin yol açtığı yanlış iradi yorumlamalarla, Bartleby’nin birçok kişi tarafından anlaşılmayan nedenler dizisini temsil edebileceğini söylemekte bir sakınca yoktur.

Sonuç

Spinoza’nın Herman Melville üzerindeki dolaysız etkilerine gelmeden önce, on dokuzuncu yüzyılın düşünce dünyasının, Spinoza felsefesiyle arasındaki uyuma dikkat çekmek gerekmektedir. Bu incelemede göstermeye çalıştığım ortaklıkların, bu tarz bir yaklaşımla daha iyi anlaşılacağını düşünmekteyim. Melville’in Spinoza felsefesini bilinçli bir şekilde romanlarının merkezine yerleştirdiğinden, ondan esinlenerek bir filozof-karakter yarattığından asla tam olarak emin olamasak da, bu incelemede değinildiği üzere, tıpkı Spinoza gibi Melville’in de her şeyin kaynağı olan bir Doğa-Tanrı yaklaşımına ya da özgür iradeyi kabul etmeyen, nedensellik ağıyla örülü bir ortak düzen kavrayışına sahip olduğu gerçeğinin su götürür bir yanı yoktur. Bu tarz bir anlayış, Spinoza’yı doğaya aşkın bir iyilik ya da kötülüğün reddine itmiş ve tam bu noktada ontoloji Melville poetikasına bağlanarak, onun tanrısal bakışı aşan, dolaysız bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Ancak tüm bu ortak kavramları belirledikten sonra ve buradan hareketle, Spinoza’nın Melville üzerindeki olası etkilerine doğru yol alabiliriz. Öyle ki tarihi büyük isimlerin düşüncelerinden ibaret görmediğimiz sürece, tarihsel koşulların ortaya çıkardığı fikirlerin, edebiyat ve felsefe başta olmak üzere farklı alanlarda nasıl ortaklaştıkları üzerine düşünmemizin önünde hiçbir engel yoktur.

Sonnotlar

¹ Çeviri bana ait.

² Metindeki tüm vurgular bana ait.

Kaynakça

- Akal, C. B. (2011). *Özgürlüğün Geleceği Yoktur*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Canaslan, E. (2015) Proto-demokratik Bir Perspektiften Felsefi Pedagoji ya da Anlama Yetisinin Düzeltilmesi. A teşoğlu, G. ve Canaslan, E. (Ed.). *Spinoza İle Karşılaşmalar* içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Deleuze, G. (2013a). *Kritik ve Klinik* (Çev. İ. Uysal). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2013b). *Spinoza ve İfade Problemi* (Çev. A. Nahum). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Elliot, E. (2005). "Wandering To-and-Fro" *Melville and Religion*. Gunn, G. (Ed.). *A Historical Guide to Herman Melville* içinde, New York: Oxford University Press.
- Hauser, H. A. (1997). Spinozan Philosophy in Pierre. *American Literature*, sayı 49, no. 1. Doi: 10.2307/2925553.
- Macherey, P. (1998). Spinoza's Philosophical Actuality. Montag, W. (Ed.). *In a Materialist Way Selected Essays by Pierre Macherey* içinde, New York: Verso.
- Melville, H. (1993). *Correspondance*. Ed. Horth. L. Chicago: Northwestern University Press.
- Melville, H. (2006). *Pierre ya da Belirsizlikler* (Çev. N. Aytür - Ü. Aytür). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Melville, H. (2011). *Billy Budd* (Çev. A. Seven). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Melville, H. (2013). *Beyaz Balina* (Çev. S. Eyuboğlu - M. Urgan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Melville, H. (2014). *Yazıcı Bartleby* (Çev. M. Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nahum, A. (2009). Spinoza'nın "Kutsal Kitap" Tefsir Kuramı. Akal, C. B. (Ed.) *Spinoza Günleri Teolojik – Politik İnceleme Etrafında*, içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nahum, A. (2015). Spinoza, İsa ve Yeni Ahit. Ateşoğlu, G. ve Canaslan, E. (Ed.). *Spinoza İle Karşılaşmalar*, içinde, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Spinoza, B. (2012). *Teolojik – Politik İnceleme* (Çev. C. B. Akal - R. Ergün). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Spinoza, B. (2014). *Ethica* (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Spinoza, B. (2015). *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* (Çev. Emine Ayhan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.